

۱۴۱۵۴۴۸

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

گلشن ادب

در ادبیات، فرهنگ و زبان عربی

دکتر حسن علی شرینداد

انتشارات حبله وود

۱۳۹۵

سرشناسه	: شربتدار، حسن علی، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور	: گلشن ادب در ادبیات قرآنی و زبان عربی / حسن علی شربتدار
مشخصات نشر	: سمنان: انتشارات حبله رود، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۹ ص.
شابک	: ۸-۶۳-۷۶۴۴-۶۰۰-۹۷۸: ۱۲۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: قیفا
یادداشت	: کتابنامه.
عنوان دیگر	: بررسی مسائل کاربردی صرفی و نحوی در ادبیات قرآنی و زبان عربی.
موضوع	: قرآن -- صرف و نحو
موضوع	: Qur'an -- Grammar
موضوع	: زبان عربی -- صرف و نحو
موضوع	: Arabic language -- Morphosyntax
رده بندی مکره	: PJ۶۲۰۳/ش۴۸۱۳۹۵:
رده بندی دیویی	: ۴۹۲/۷۵۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۴۶۹۰۰

سمنان، بلوار ولی عصر، جنب مسجد آقا محمد (ص)
www.hablerood.ir

شناسنامه کتاب

گلشن ادب در ادبیات قرآنی و زبان عربی
دکتر حسن علی شربتدار (Sh. atdar141@yahoo.com)

ناشر: حبله رود

چاپ نخست، ۱۳۹۵

شابک: ۸-۶۳-۷۶۴۴-۶۰۰-۹۷۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

صفحه آرای: محمد تقی رهبری فرد

طرح روی جلد: مرجان شمسی خانی

قیمت: دوازده هزار تومان

AP ۶۱

فهرست

- مقدمه ۱
- مسئله ۱- اجتماع و اختلاف حال و تمیز ۵
- مسئله ۲- اجتماع و اختلاف فعل با اسم فعل ۸
- مسئله ۳- اجتماع و اختلاف «لم و لما» ۱۰
- مسئله ۴- احکام کلمات «مُذ و مُنْذُ» ۱۲
- مسئله ۵- احکام جمادات وصفیه و حالیه ۱۴
- مسئله ۶- احکام تقدم شبه جمله ۱۷
- مسئله ۷- احکام متعلق، شبه جمله ۱۸
- مسئله ۸- احکام رجوع ضمیر به مرجع، تأخر ۲۳
- مسئله ۹- احکام مصادری که حاکم ۲۵
- مسئله ۱۰- احکام حروف «بل و لکن» ۲۷
- مسئله ۱۱- اختلاف هل و همزه استفهام ۲۸
- مسئله ۱۲- اعراب جمله‌های «قاما أخواک» ۳۰
- مسئله ۱۳- اعراب جمله «بسم الله الرحمن الرحيم» ۳۱
- مسئله ۱۴- اعراب کلمات «آتیک، آتیهم، آتیہ» ۳۲
- مسئله ۱۵- اعراب جمله‌های «کائناً ما کان - کائناً من کان» ۳۳
- مسئله ۱۶- اعراب جمله «أتقول موسى فی الدار» ۳۴
- مسئله ۱۷- اعراب جمله «إن امرأة كانت تهرق الدماء» ۳۵
- مسئله ۱۸- اعراب مصرع «تبارکت رحماناً و رحیماً و مؤثلاً» ۳۶
- مسئله ۱۹- اعراب جمله «جاء زید و الشمس طالعة» ۳۷
- مسئله ۲۰- اعراب آیه کریمه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا ... مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» ۳۸
- مسئله ۲۱- اعراب جمله «ما تأتینا فتأخذُنا» ۳۹
- مسئله ۲۲- اعراب جمله «لا تأکلُ سمکاً و تشرب لبناً» ۴۰
- مسئله ۲۳- اعراب، شرایط و فواید ضمیر فصل ۴۱
- مسئله ۲۴- اعراب حدیث «کل مولود یولد علی الفطرة حتی یكون أبواه هما اللذان یهودانه أو یمنّونه» ۴۳

- مسأله ۲۵- اعراب جمله «هَنَاهُ زَيْدٌ»..... ۴۴
- مسأله ۲۶- اعراب آیه کریمه «إِنْ هَٰذَا لَسَاحِرٌ رَّانٌ»..... ۴۵
- مسأله ۲۷- اعراب جمله «لَا سِيَّما»..... ۴۶
- مسأله ۲۸- اعراب آیه کریمه «أَرَاغِبُ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ»..... ۴۸
- مسأله ۲۹- اعراب مبتدای وصفی..... ۴۹
- مسأله ۳۰- اعراب مبتدأ و خبر معرفه..... ۵۱
- مسأله ۳۱- اعراب إذا فُجائیه..... ۵۲
- مسأله ۳۲- اعراب صدر منصوب مترادف فعل..... ۵۴
- مسأله ۳۳- اعراب جمله «لَمْ يَدْخُلْهُ الْبَيْتُ - سَكَنْتُ الدَّارَ - ذَهَبْتُ الشَّامَ»..... ۵۵
- مسأله ۳۴- اعراب کلماتی که حال یا مفعول مطلقند..... ۵۶
- مسأله ۳۵- اعراب کلماتی که رُفْع..... ۵۸
- مسأله ۳۶- اعراب کلماتی که حَالند..... ۶۱
- مسأله ۳۷- اعراب کلماتی که مفعول مطلقند..... ۶۳
- مسأله ۳۸- اعراب کلماتی که مفعول به اند..... ۶۶
- مسأله ۳۹- اعراب کلمه «فَقَطُّ»..... ۶۷
- مسأله ۴۰- اعراب و بناء کلمات «غیر - اَيّ - قبل - بعد - کما - بعض»..... ۶۸
- مسأله ۴۱- اعراب کلمه «حَسْبُ»..... ۶۹
- مسأله ۴۲- افعال استثناء..... ۷۱
- مسأله ۴۳- انواع اشتقاق..... ۷۴
- مسأله ۴۴- انواع تنوین..... ۸۱
- مسأله ۴۵- انواع حرف «فاء»..... ۸۳
- مسأله ۴۶- انواع «ما»..... ۸۶
- مسأله ۴۷- بدل از اسم استفهام و اسم شرط..... ۹۱
- مسأله ۴۸- تصاویر چینش حروف در آیات قرآنی..... ۹۲
- مسأله ۴۹- تفاوت عطف بیان و بدل..... ۱۰۴
- مسأله ۵۰- تفاوت اسم فاعل و صفت مشبّهه..... ۱۰۶

- مسئله ۵۱- تفاوت مصدر و اسم مصدر ۱۰۸
- مسئله ۵۲- تقسیمات حال ۱۱۰
- مسئله ۵۳- تقسیمات اسم علم ۱۱۳
- مسئله ۵۴- تقسیمات تمیز ۱۱۶
- مسئله ۵۵- جدول وجوه صفت مشبیه و توضیحات آن ۱۱۹
- مسئله ۵۶- جملاتی که احتیاج به رابط دارند ۱۲۳
- مسئله ۵۷- رابط بین جمله خبریه و مبتدا ۱۲۵
- مسئله ۵۸- ساختارهای نحوی آیات قرآنی ۱۲۷
- مسئله ۵۹- سرباط اعلا و وزنهای فاعل و مفاعل ۱۳۷
- مسئله ۶۰- شباهت در اسمای مبنی ۱۳۸
- مسئله ۶۱- عمل اسم تفضیل مشتق فعل متعدی ۱۳۹
- مسئله ۶۲- عمل اسم فاعل و اسم مفعول ۱۴۱
- مسئله ۶۳- فواید اضافه اسم ۱۴۳
- مسئله ۶۴- قاعده «لَا يَتَقَدَّمُ الْمَعْمُولُ إِلَّا حَيْثُ تَقَدَّمُ الْفَاعِلُ» ۱۴۶
- مسئله ۶۵- قاعده فعل مضاعف ۱۴۷
- مسئله ۶۶- کارکرد سبکی حروف قرآنی ۱۴۸
- مسئله ۶۷- کارکرد ضمائر ۱۵۲
- مسئله ۶۸- کارکرد اذات شرط ۱۵۴
- مسئله ۶۹- کارکرد اسم تفضیل ۱۵۸
- مسئله ۷۰- کارکرد نفی همراه با قسم ۱۶۱
- مسئله ۷۱- کارکرد اسم فاعل و اسم مفعول ۱۶۳
- مسئله ۷۲- مباحث مطابقت فعل با فاعل و عامل آن ۱۶۶
- مسئله ۷۳- مسوغات نکره شدن مبتدا ۱۷۹
- مسئله ۷۴- معانی حروف کان و لعل ۱۸۲
- مسئله ۷۵- موارد لازم بودن فعل ۱۸۴
- مسئله ۷۶- موارد متعدی شدن فعل لازم ۱۸۶

۱۸۸	مسأله ۷۷- موارد تقسیم بدل مابین
۱۸۹	مسأله ۷۸- موارد نائب از مفعول مطلق
۱۹۱	مسأله ۷۹- موارد مفعول مطلق جانشین فعل
۱۹۳	مسأله ۸۰- موارد جامد بودن حال
۱۹۵	مسأله ۸۱- موارد عطف بیان
۱۹۷	مسأله ۸۲- موارد وجوب یا امتناع واو حالیه
۱۹۹	مسأله ۸۳- موارد نائب از ظرف
۲۰۰	مسأله ۸۴- موارد جملائی که محلی از اعراب دارند
۲۰۳	مسأله ۸۵- موارد جملائی که محلی از اعراب ندارند
۲۰۴	مسأله ۸۶- موارد انواع نصب مست
۲۰۷	مسأله ۸۷- موارد قلب مکانی در کلمات عربی
۲۱۴	مسأله ۸۸- موارد قواعد ابدال و اعلال از نظر فقه اللغة
۲۲۶	مسأله ۸۹- نحت یا واژه آمیزی در کلمات عربی
۲۳۱	مسأله ۹۰- وجوه اعرابی مختلف در آیات قرآنی
۲۳۶	منابع

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ»

تقدیم به فرزندان عزیزم مهدیار و محمد

به خاطر تلاش‌های علمی‌شان

مقدمه

ارزش و اهمیت و کبریا و زیبایی زبان عربی بر هیچ مسلمانی پوشیده نیست. هر مسلمانی که هر روز با خدای خود راز و نیاز می‌نماید و تسلیم بر درگاه اقدس ایزدی فرود می‌آورد، بهترین کلماتش در این صحنه عشق الهی به صورت بیان شیوای زبان عربی بازگو می‌شود، و زمانی که کلمات و سخنان ائمه معصومین علیهم السلام در این راز و نیاز به عاریت گرفته شود، احساس لذتی وصف ناشدنی برای انسان ظاهر می‌شود. زیرا آن بزرگواران زبان عربی را با سخنان گهربار خود رونق بخشیدند چنان که خداوند متعال با نازل قرآن کریم این زبان را احیا و حفظ نمود.

انحصاری بودن ساختار زبانی قرآن کریم موجب برتری و اعجاز این کتاب مقدس شده است، به طوری که دارای آهنگی زیباتر از شعر و بیانی رساتر از نثر است. قرآن کریم پدیده زیباشناسی شگفتی است که در لفظ و معنا نمایشگر حد اعلای فصاحت و بلاغت، هدایت و معرفت، فضیلت و کمال برای بشریت شده است. طبیعت زبانی این معجزه جاوید الهی، زیبایی‌های هنری و تصاویر زیبای سخنوری دارد که مبنای اساس ساختار قرآنی در بیان

معانی ذهنی، درونی و غیبی است.

زیبایی‌های ادبی و هنری آیات قرآن کریم به صورت اسلوب‌های گوناگونی در این کتاب مقدس آشکار شده است که در هر سوره‌ای ساختار و سبک ادبی خاصی را به خود اختصاص داده است.

این آیات قدس به خاطر ساختار ترکیبی جذاب از نظر قواعد صرفی و نحوی تنوع فراوانی در کاربرد قواعدها دارد. ساختارهای ادبی و دیگر گونه‌های ادبی آیات قرآنی هر کدام در قسمت‌های مختلف به کار بسته و ارتباط درونی متن با بیرون آن را با تناسب و ویژگی‌های منحصر به فرد خود پررنگ می‌نماید.

آیات قرآنی از نظر هنری و ادبی از ساختار بی‌نظیری برخوردارند، به همین دلیل در ابتدای اسلام تأثیر بسیاری در جذب اعراب آن زمان؛ که به فصاحت و بلاغت کلام اهمیت بسیار می‌داده‌اند، داشته و مایه شگفتی مخاطبان آن زمان نزل تا به امروز و تا روز قیامت است.

اعراب اصیل به هنگام نزول این آیات مقدس ویژگی‌های فراوانی را در این ساختارها احساس می‌کردند و علیرغم دشمنی با قرآن و پیامبر اسلام (ص) آن را می‌ستودند و شکوه و عظمت قرآن را به زیبایی گفتارش توصیف می‌کردند. ولید بن مغیره گفته است: «به خدا سوگند که در گفتارش شیرینی، جذابیت و گیرندگی است که همه اقوال را مادون خود می‌سازد و بر همه برتری می‌یابد و چیزی فوق آن تصور نمی‌شود.»^{۱۸}

با نگرش دقیق به آیات کریمه، بهره‌گیری آن‌ها را از ابزارها و جلوه‌های هنری در پردازش جملات همراه با ترکیب‌های نحوی به روشنی مشاهده می‌کنیم، تا جایی که توانسته است به

کلام وحی در قالب کلام و متنی ادبی برجستگی فراتر از کلام عادی بشر را بدهد، و دارای ویژگی‌های لفظی و معنایی منحصری شود که اندیشمندان علوم زبانی در ادبیات عربی آن را معیار پردازش قواعد زبان عربی ساخته، و از شواهد آن در بیان این قواعد بهره کامل ببرند.

علمای زبان و ادبیات عربی از دیر باز جهت آشنا نمودن طالبین و علاقمندان به علوم این زبان موضوعات صرفی و نحوی؛ که یکی از فنون این زبان به حساب می‌آید، را به صورت‌های مختلف بازگو نموده و درباره‌ی آن‌ها بحث‌های تخصصی بسیار نموده‌اند. گاهی نیز این مباحث به صورت کتاب‌هایی مختصر و ساده‌تر عرضه شده است.

بعد از پیروزی انقلاب اسلام، ایران عنایت و توجه خاصی به آموزش این زبان داده شد، زیرا زبان عربی هم زبان دین و آیین ملت مسلمان ایران است و هم زبان زیبای فارسی با آن آمیخته گشته، لذا در طول سال‌های اخیر کتاب‌های مختلف برای آموزش قواعد صرف و نحو با روش‌ها و اسلوب‌های جدید نگارش یافته و علاقه‌مندان به فراگیری این زبان را سریع‌تر به هدف رسانده است.

نگارنده این سطور نیز بعد از بررسی‌ها و مطالعاتی که در کتب صرفی و نحوی و شواهد آیات قرآنی انجام داده است، بعضی از مسائل اختصاصی قواعد زبان عربی؛ که بیشتر در کتب مرجع ذکر شده است و برای دانشجویان و مدرسین رشته زبان عربی سودمند است، جمع‌آوری و آن‌ها را با دسته‌بندی‌های منظم به صورت این مجموعه؛ که موضوعات مختلفی را شامل می‌شود، نگاشته و امید است تا وسیله آسانی برای دستیابی علاقه‌مندان به این مطالب باشد.

این مجموعه دارای ویژگی‌های زیر است:

۱. در نوشتن و توضیحات مطالب این مجموعه سعی شده است از به کار بردن عبارات‌های پیچیده خودداری شود و عبارات با وضوح کامل و روشنی مطالب نوشته شود.
 ۲. تمامی مطالب به منابع معتبر و کتب متقنی استناد شده که موردنظر علما و صاحب‌نظران علوم صرف و نحو زبان عربی است.
 ۳. در بسپاری از موضوعات برای شواهد از آیات قرآنی استفاده شده است تا خواننده این مطالب از بهره‌ی معنایی آیات و اسلوب‌های نگارشی زیبایی آن‌ها استفاده کامل ببرد.
 ۴. بعضی مطالب تخصصی که به سادگی در کتب صرفی و نحوی یافت نمی‌شود با اسلوب و دسته‌بندی ویژه‌ای در این کتب آمده است، تا مورد استفاده و استناد بهتر قرار گیرد.
 ۵. در ترجمه آیات قرآنی از ترجمه اساتید مهدی فولادوند استفاده شده است.
- از خداوند بزرگ توفیق همه ره‌پویان علم و دانش را خواهیم.

سمنان - بهار ۱۳۹۵

حسن‌علی شریعتدار